

Inge Adriansen
"Kanonisering og historiebrug af tre danske mindeparker"

ur

Lars-Eric Jönsson, Anna Wallette & Jes Wienberg (red.)
Kanon och kulturarv: historia och samtid i Danmark och Sverige
(2008)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 19, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

KANONISERING OG HISTORIEBRUG AF TRE DANSKE MINDEPARKER

Inge Adriansen

I Danmark findes der omkring 20 mindeparker over »store og gode gerninger«, som titlen lød på en bog, der gav inspiration til en af de første mindesparker. Disse mindeparker er i enestående grad tidens spejl. De viser os, hvad en bestemt tid opfatter som hæderfuldt og rosværdigt, og brugen af disse parker afspejler iscenesættelse og italesættelse af patriotisme, nationalisme og heroisme. Når der sker brud i den politiske udvikling, vil dette brud afspejle sig i en ændret opfattelse af, hvad der bør stå som manende pegefingre på soklerne i det offentlige rum. Her vil tre af disse anlæg blive analyseret.

Den første danske materielle historiekanon er Mindelunden ved Jægerspris Slot i Nordsjælland, hvor kongehuset i 1780'erne skabte et hædersminde over fremragende borgere.

En helt anden karakter har Mindelunden i Ryvangen i det nordlige København. Det er en statslig kirkegård, anlagt lige efter 2. verdenskrig, og den rummer mindesmærker og grave for flere hundreder omkomne danske modstandsfolk. Et af de nyeste danske erindringssteder er Kongenshus Mindepark i Midtjylland. På den sidste store lynghede er der skabt en monumental mindepark for de bønder, der brugte deres liv på at opdyrke heden. Mindeparken blev anlagt på privat initiativ og forvaltes fortsat af et privat selskab.

Mindelunden ved Jægerspris – en glemt dansk historiekanon

Ideen om en fædrelandshistorisk mindelund blev fostret af den danske historiker og statsmand Ove Høegh-Guldberg, der havde været lærer for kong Frederik 5.s yngste

søn, arveprins Frederik. Fra 1772 til 1784 var Høegh-Guldberg en af enevældens mest indflydelsesrige statsmænd. Hans politiske og kulturelle virke var båret af en oprigtig kærlighed til sproget og helstatsfædrelandet. Han var også manden bag indførelsen af loven om indfødsretten, der sikrede, at kun indfødte kunne få embeder i det dansk-norsk-tyske monarki.

Efter anmodning fra arveprinsen forestod Høegh-Guldberg først forvandlingen af en oldtidshøj til en mindehøj for enkedronning Juliane Marie og syv dansk-norske sagnkonger.¹ Billedhuggeren Johannes Wiedewelt forestod arbejdet, og han lod gravhøjen ændre til et anlæg med to terrasser, Julianehøj. På den første forhøjning blev opsat syv runde stenstøtter af norsk marmor med navne på »fordums hedenske Konger«. Det var Skjold, Frode Fredegod, Dan, Harald Hildetand, Gorm den Gamle, Harald Hårfager og Wittekind. Udvalget var uhyre bevidst og skulle få Julianehøj til at fremstå som et monument over de regenter, der havde skabt det dansk-norske kongerige. Først fire sagnkonger, derpå den danske og den norske kongeslægts grundlæggere og til sidst det oldenborgske dynastis stamfader, Wittekind. Også materialevalget, norsk marmor, var med til at fastholde tvillingerigerne i erindringen.

På den øverste terrasse blev der plantet træer og blomster og anbragt bord og bænke, så man kunne betragte de syv mindestøtter for de ældste regenter og nyde udsigten over egnen. Det øverste plateau blev i 1782 prydet med en nyfundet norsk runesten fra en høj i Telemarken. Wiedewelt lavede fodstykket til den, så runestenen i lighed med hele anlægget kunne fremtræde i en forunderlig blanding af antik stil og oldnordisk drøm.²

Oldtidshøjen var ikke blevet *genskabt*, men var *omskabt* til et minde om syv danske og norske konger og en levende tyskfødt dronning. Fremhævelsen af enkedronningen var forholdsvist beskeden. En hyldest til hende var anført på indgangsportalen, men når man gik ind i stenkammeret eller besteg højen, var det den agtværdige oldtid og de ældste konger, der blev fastholdt i opmærksomheden. Det var det oldenborgske dynastis legitimitet, som her blev fremhævet, og initiativtageren, arveprins Frederik, var jo selv en oldenborger.

Dernæst ønskede arveprinsen at skabe en mindelund for fremtrædende borgere i monarkiet. Mindesmærker for ikke-kongelige personer var et helt nyt fænomen i samtiden, og det blev til et erindringssted af en særlig karakter, Slotshegnet. Wiedewelt blev anmodet om at levere udkast til en serie mindesmærker over fremtrædende mænd og

1. Hakon Lund, *Mindelunden ved Jægerspris*, København 1977.

2. Tine Damsholt, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd*, København 2000, s. 158ff.

begivenheder, og han blev straks fænget af opgaven og fremsendte hurtigt nogle forslag. I et ledsagende brev anførte han, at de første mindesten var helt enkle og kun med indskrift, mens de næste havde afbildninger, og den tredje gruppe allegorier: »Ligesom Grekernes og Romernes Monumenter ere prydede med deres Mythologi og Historisk Træck, saa har jeg her prøvet at bruge vort Eget.«³

Mens mindestøtterne over de syv konger på Julianevej var helt ens, bortset fra de indhuggede navne, blev alle mindesmærkerne i Slotshegnet forskellige. Alene af denne grund er anlægget af interesse, men i endnu højere grad på grund af de portrætterede selv. Udvælgelsen af personer og begivenheder og udformningen af mindestenene gør det til et unikt anlæg. Det er også ret enestående, at det er bevaret i sin oprindelige form, dog er nogle af mindestøtterne i tidens løb fornyet eller repareret.

To mindestøtter over fyrstelig broderkærlighed

Mindelunden omfatter 54 mindestøtter, der alle blev udført af Wiedewelt og bekostet af arveprins Frederik. Der er kun to fyrstelige personer i hele selskabet, og begge havde en særlig betydning for arveprinsen og har derfor fået de største mindesmærker. Det ene blev rejst over hertug Ferdinand af Braunschweig-Wolfenbüttel og det andet over prins Benedict, en af Svend Estridsens mange sønner. Denne glemte middelalderprins blev på sin mindesten fremhævet som den »broderlige Kierligheds ædle Mønster«, og netop broderkærligheden var en egenskab, som arveprinsen selv holdt højt i hævd i forhold til sin bror, Christian 7. Broderkærligheden understreges også i indskriften over hertug Ferdinand. Han var arveprinsens morbror og aflagde besøg i Danmark, mens arbejdet med mindelunden var i gang. Han kom flere gange som politisk sendebud for kong Frederik 2. af Preussen, der var gift med Ferdinands og Juliane Maries søster. Ferdinand udviste således broderlig kærlighed over for begge søstre.

Disse to mindesmærker adskiller sig fra de øvrige ved personvalget og ved en mere monumental form og placering. Det er således klart, at der her er noget særligt på spil. Arveprinsen ville fremhæve, at også han var besjælet af 'broderlig kærlighed'. Efter paladsrevolutionen i 1772 var det meget vigtigt at understrege over for omverdenen, at han ikke efterstræbte kongemagten, selvom han var arveberettiget til tronen, og selvom hans storebror, kong Christian 7., var notorisk sindssyg. De to prægtige mindestøtter over broderlig kærlighed viser, at mindesmærkerejsninger fortæller mere om samtidens behov end om de personer eller begivenheder, som de er rejst over.

3. Arne Hoff, »Mindeparken ved Jægerspris«, *Tilskueren, Maanedsskrift for Litteratur, Kunst, Samfundsspørgsmaal og almenfattelige videnskabelige Skildringer*, 1930, s. 364–76.

52 mindestøtter over 'store og gode handlinger'

Bortset fra de to mindestøtter over fyrster fortæller alle øvrige om bemærkelsesværdige personer i dansk og norsk historie. Det er en stor og broget flok borgere og adelsfolk fra Danmark, Norge og Island samt enkelte udlændinge, som her bliver mindet: søhelte, statsmænd, historikere, naturvidenskabsmænd, digtere, præster, missionærer og pædagoger. I alt er der 82 navne på mindestøtterne, udvalgt med hovedvægt på perioden 1500–1750. Fra middelalderen er der kun syv navne, mens der fra 1500-, 1600- og 1700-tallet er et rigt udvalg med tyngdepunkter omkring reformationen, Københavns belejring og enevældens indførelse. Selvom det ikke er krigsbedrifter, der dominerer, så deler søhelte dog ikke mindsten med andre, mens histori-

Mindestøtte over Ulrik Christian Gyldenløve, der var søn af Christian 4. og Vibeke Kruse. Han udmærkede sig under svenskekrigene, og murkronerne skal minde om det belejrede København. Jægerspris Mindelund er det eneste sted med adskillige mindesmærker for svenskekrigene. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot 2003.

kere og digtere udmærket kan stå anført på samme sten. Det er bemærkelsesværdigt, at hele fire kvinder er nævnt i kraft af egen indsats. Ingen af dem har dog fået egen mindestøtte, men må nøjes med at være anført sammen med deres ægtemænd eller

brødre. Mest bemærkelsesværdig er dog mindestøtten over rigskansler Peder Griffenfeld, der på magtens tinde i 1676 blev fundet skyldig i mindre forseelser og fradømt liv, ære og gods. Det blev senere ændret til livsvarigt fængsel. Mindestøtten over ham var en oprejsning og en indrømmelse af, at en tidligere enevoldskonge kunne tage fejl.

Udvælgelsen af personer, der skulle hædres, blev i hvert fald i begyndelsen foretaget af Høegh-Guldberg, der netop på denne tid havde givet en ung forfatter, Ove Malling, opgaven at skrive en bog til brug for danskundervisningen i latinskolerne. Høegh-Guldberg havde i 1775 været en af hovedmændene bag en ny skoleforordning, der placerede dansk som et selvstændigt og vigtigt fag i latinskolerne. Der var brug for en patriotisk læsebog, der kunne indgive eleverne begejstring for og kærlighed til fædrelandet, og bogen skulle tillige være et sprogligt forbillede og ortografisk rettesnor. Denne opgave løste Ove Malling så hurtigt, at han allerede to år senere kunne udgive det digre værk *Store & gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*.⁴

Bogen var organiseret ud fra 18 borgerdyder, eksempelvis »Troskab mod Kongen«, »Ædelmodighed«, »Tapperhed«, »Embeds-Iver« eller »Store Fortjenester af Staten«. I hvert afsnit var der anekdoter eller fortællinger, der illustrerede den borgerdyd, som kapitlet omhandler. Bogen gik helt frem til samtiden og sluttede med at fortælle om loven om indfødsretten som kronen på værket. Sammenfaldet mellem navnene på mindestøtterne og de biograferede i Mallings bog er særdeles stort. Der er kun nogle få personer på mindesmærkerne, som ikke er omtalt i bogen.⁵ At *Store & gode Handlinger* virkelig har været rettesnoren for skabelsen af mindelunden, fremgår med al tydelighed af et bevaret eksemplar af bogen, hvori Wiedewelt har indskrevet sine overvejelser over, hvorledes den pågældende person kunne karakteriseres, og senere har han oven i købet tilføjet årstal for monumentets opstilling.⁶

Danskhed billedligt anskuet

Mindelunden i Jægerspris blev indviet i 1776, samme år som loven om indfødsretten blev vedtaget. Også her var Høegh-Guldberg ophavsmanden, og det er kun naturligt, for der er tale om to sider af de samme politiske og pædagogiske bestræbelser – en styrkelse af det dansk-norske rige til gavn for landenes egne indbyggere. Disse hensigter kom til udtryk både i mindestøtternes form og indhold. Wiedewelt havde i sine værker til slotshaven i Fredensborg i 1760'erne vist, at han mestrede den klassiske, ornament-

4. Ove Malling, *Store & gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, genudgivet af Erik Hansen, København 1992 [1777].

5. Det er bl.a. de tyske teologer Luther og Bugenhagen samt den islandske historiker Thormod Thorfæus.

6. Ny Kongelig Samling 111,1, fol. 1, Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek, København.

rige stil i store trofæer med ophobninger af krigsmateriel. Men han formåede at omstille sig til noget andet i Jægerspris, hvor budskabet ikke var kongemagtens forherligelse i antik stil, men fædrelandets helte mindet på en national måde. Til kongelige mindesmærker var der et helt arsenal af klassiske symboler og figurer, som kunne bruges, også heraldik og valgsprog kunne inddrages. Helt anderledes var det med de mange personer af borgerlig herkomst på mindestøtterne i Jægerspris. Her stod kunstneren på bar bund, men i et nært samspil med Høegh-Guldberg lykkedes det billedhuggeren at skabe noget nyt – et ikke før prøvet symbol- og formsprog.

Samtlige mindestøtter er forskellige, og de var ofte sindrigt udtænkt. I et brev til Høegh-Guldberg skildrede Wiedewelt sin grundlæggende ide således: »En Maade at bringe vigtige Tildragelser i Minde og ære vore Forfædre uden Paastand af Pragt.«⁷ Derfor fravalgte han at bruge den klassiske motivverden, som han var så fortrolig med. I mindelunden er der ingen urner eller vaser, søjlerne er ikke kannelerede og er hverken udstyret med baser eller kapitæler. Efterhånden som han arbejdede sig frem, valgte han dristigt helt nye emblemer, undertiden næsten naturalistiske. Alle mindestøtter er udført i norsk marmor, da hverken italiensk marmor eller breimersandsten kunne bruges, fordi Wiedewelt fra begyndelsen ville anskueliggøre 'vores eget'. Og det lykkedes. Med enkle virkemidler skabte han en stilfærdig, nordisk toneart, selvom man aner den klassiske stil bagved. Jo flere mindestøtter Wiedewelt lavede, desto dristigere blev han i sit symbolsprog. Værket kronedes med den allersidste mindesten, rejst i 1789 over flådens kvartermester Henrik Gerner, der var død to år tidligere. Emblemerne med delfin, kanon, hvedeaks og en maskindel hentyder til nogle af de fortjenstfulde opfindelser, som Gerner havde gjort.

Da det er den gode handling og ikke det enkelte individ, der skal fremhæves, er der heller ingen portrætmedaljoner, men kun emblemer på mindestenene. Den samme stilfærdige tone præger også indskrifterne. Her er kun fornavn og efternavn, slet ingen årstal eller oplysninger om de fortjenstfulde handlinger, som den hædrede har udført. Og dette princip er gennemført konsekvent, uanset om mindesmærkerne er rejst over admiralen Peder Skram, statsmanden J. H. E. Bernstorff eller den norske præstekone Anna Colbiørnsen. Det er den nye lighedstanke, som her for første gang får et billedligt udtryk på dansk grund i 1779 – altså ti år før den franske revolution.

Tidens tand og mindeparken som glemselssted

Alle 54 støtter blev hugget i norsk marmor fra Gjellebæk, og denne stenart forvitrer hurtigt og bliver mørk. Oprindeligt stod mindesmærkerne som lysende marmorstøtter,

7. Hoff, s. 367.

der glimtede mellem løvet i den dunkle skov, men de blev hurtigt tilgroede med mos og blev til mørke sten. Ved en paladsrevolution i 1784 overtog den unge kronprins Frederik (6.) styret, og både Høegh-Guldberg og arveprinsen mistede deres indflydelse. Det var medvirkende til, at mindeparken blev næsten glemt eller gik i glemme. Jægerspris Slot blev ikke anvendt af kongehuset i mere end et halvt århundrede. Men mindeparkens kunstneriske kvaliteter var erkendt blandt de ledende embedsmænd, og siden 1810 er der med mellemrum sket restaureringer og endda nyhugninger i et mere hårdt materiale af de mest medtagne mindesten.

Når Mindeparken ved Jægerspris blev til et glemselssted i den folkelige bevidsthed, hænger det sammen med, at den er et statspatriotisk og ikke et nationalt monument. Den fortæller om en tidsalder, hvor det nuværende Danmark var en del af det oldenborgske monarki, der strakte sig fra Nordkap til Hamborgs byporte. Det var en flerkulturel og flersproglig konglomeratstat, der havde svenskerne som hovedfjende. Intet af dette passer ind i dansk selvforståelse i det 20. eller 21. århundrede.

Endvidere er der aldrig blevet udviklet en historiebrug med ceremonier eller ritualer i tilknytning til Mindelunden i Jægerspris, og årligt tilbagevendende *events* er vigtige for at hindre, at et erindringssted synker hen til et glemselssted. Det bliver bekræftet, når man i København opsøger den nævnte mindepark for 2. verdenskrig.

Mindelunden i Ryvangen – fra ugerningssted til mindepark

Det største og mest kendte danske erindringssted for 2. verdenskrig var oprindeligt en militær øvelsesplads i det nordlige København. Efter de tyske tropper havde overtaget kasernen i 1943, anvendte de øvelsespladsen til henrettelser, og ligene af de dræbte modstandsfolk blev begravet direkte på stedet. Efter befrielsen blev her fundet 202 henrettede, hvoriblandt der også var seks tyske soldater. Heraf blev 91 af de henrettede efter ønske fra deres familier ført til deres hjemegn og begravet her, mens 105 danske modstandsfolk blev genbegravet i Ryvangen den 29. august 1945 ved en storslået ceremoni med deltagelse af hele det officielle Danmark. På denne dato i 1943 trådte den daværende danske regering tilbage, og samarbejdspolitikken blev brudt. At denne dag blev valgt til indvielsen af gravpladsen i Ryvangen i befrielsesåret, gjorde den til en national mindededag.⁸ Ryvangen blev nu til en statskirkegård og den centrale gravplads for danskere, der var faldet i kamp mod den tyske besættelsesmagt. Men da denne gruppe var tal-

8. Program for »Friedeskæmpernes Begravelse i Ryvangen«, D.7.b.-5.1.8. Sagligt Arkiv, Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

mæssigt meget beskeden, valgte man hurtigt at udvide gruppen af faldne med danske politiske fanger, der var døde i tyske kz-lejre.

I 1947 blev der hjemført kister med ligene af danske kz-fanger. Efter mindehøjtideligheder i Ryvangen blev 31 af dem gravlagt her, og resten blev ført til deres hjemegn.⁹ For at understrege karakteren af at være det centrale mindested for de folk, der var døde i kamp mod besættelsesmagten, blev der sat mindetavler op med navne og data både på dem, der efter familiens ønsker blev begravet andetsteds, og på de kz-ofre, som forsvandt sporløst i lejrene. Herved er der blevet knyttet navne på 378 personer til Mindelunden i Ryvangen.¹⁰ Men det er kun 25 % af de cirka 1.500, som anslås at være døde som følge af deltagelse i modstandsbevægelsen, og kun en meget lille del af krigens samlede ofre, som i 1947 blev anslået til knap 4.300.¹¹

Et monument for sejr eller for sorg?

Få uger efter befrielsen blev gravpladsen og henrettelsesstedet fundet i det militære område i Ryvangen, og det blev straks besluttet at foretage en værdig genbegravelse af døde og at omskabe området til det centrale mindested for frihedskampens ofre. Men der opstod hurtigt en strid om et hovedmonument i anlægget. Valget blev allerede i sommeren foretaget ret egenhændigt af Arne Sørensen, der havde stor autoritet som tidligere modstandsmand og medlem af Frihedsrådet. Og som kirkeminister i befrielsesregeringen havde han under sit ressortområde Mindelunden som kommende statskirkegård. Arne Sørensen havde i 1936 stiftet partiet Dansk Samling, der var kritisk over for parlamentarismen, og han valgte i monumentsagen egenhændigt at fremlægge et forslag for regeringen uden at høre de sædvanlige partnere som for eksempel Akademirådet. Sørensen valgte et forslag til en pietà, en sørgende mor med sin søn, udført af billedhuggeren Axel Poulsen allerede under besættelsen. Både forslaget og den egenhændige beslutningsproces vakte uventet stor harme.

På initiativ af modstandsgruppen Frit Danmark var der omkring 1. juli 1945 blevet nedsat en kunstkyndig gruppe, Modstandsbevægelsens Kunstneriske Udvalg, med repræsentanter fra Kunstakademiet, Akademisk Arkitektforening, Statens Museum for Kunst, kunstnere og kunstkyndige. Denne gruppe krævede, at der skulle afholdes en åben konkurrence blandt alle danske billedhuggere om projektet. Den ret voldsomme

9. Johannes Fosmark, *Mindelunden i Ryvangen*, Rødovre 1987.

10. 105 grave med henrettede og mindetavler med navne på de 91 henrettede, der blev begravet i hjemstaven, desuden 31 grave med kz-ofre samt en mindetavle med navne på 151 modstandsfolk, der er omkommet og aldrig fundet.

11. I 1947 udarbejdede Centralkontoret for særlige Anliggender en statistik over krigens ofre, der anførte 4.279 faldne, herunder 1.218 civile dræbt som følge af bombardementer og clearingmord. Fosmark, s. 46.

Midt på det store gravfelt i Mindelunden er der en pietà, en statue-gruppe med en sørgende moder med sin døde søn. Monumentet er udført af billedhuggeren Axel Poulsen, og det er centrum for alle mindehøjtideligheder på stedet. I lighed med indgangen til mindelunden styrker det følelsen af at befinde sig på et helligt sted. Foto: Anders Bjørnvad, Museet for Danmarks Frihedskamp, 1990'erne.

debat herom fortsatte frem til 1946, selvom regeringen stod fast på den beslutning, som Arne Sørensen havde truffet. Formanden for Modstandsbevægelsens Kunstneriske Udvalg, museumsdirektør Leo Swane, fremsatte en skarp kritik i et brev til regeringen lige før indvielsen af Mindelunden i august 1945. Heri påpegede han, at Axel Poulsens figurgruppe kun udtrykte sorg, men »ikke giver udtryk for det væsentlige, at døden her betød bevægelsens og folkets sejr«. ¹²

Kritikerne havde helt ret i, at Axel Poulsens enkle, alvorfulde pietà var et sørgemonument, men den skulle også stå midt på en gravplads, og et sejrsmonument kunne jo opstilles et andet sted. Når kritikken blev så heftig, skyldtes det nok de politiske undertoner. I Modstandsbevægelsens Kunstne-

12. Anders Bjørnvad, *Krigens monumenter 1940–1945*, Odense 1999, s. 92f.

Historiebrug af mindelunden 5. maj, hvor de yngste skoleklasser og børnehaveklasser aflægger besøg. Aftenen før, den 4. maj, er der lys på alle grave, og de tændes og passes af lidt ældre skoleelever, som herved socialiseres ind i mindekulturen. Foto: Anders Bjørnvad, Museet for Danmarks Frihedskamp, 1990'erne.

riske Udvalg var venstrefløjen, dvs. kommunisterne, godt repræsenteret, og en ældre naturalistisk billedhugger af nationalkonservativ observans som Axel Poulsen hørte hverken til avantgarden eller de meningsdannende lag.

Indvielsen af monumentet foregik 5. maj 1950, og igen var det en begivenhed med deltagelse af såvel kongehuset som regeringen, rigsdagen og talrige pårørende til de faldne. Selve afsløringen blev foretaget af statsminister Hans Hedtoft. Han fremhævede, at mindeparken rummede grundfortællingen for besættelsesårene:

Et folk der kunne klare den tid uden at gå i opløsning, har sundhed i sig og bærekraft frem i tiden. Det var det frie, folkestyrede Danmark, der holdt fast ved sine idealer og bar dem videre frem. Vi er et folk, der elsker friheden og vil hævde vor nationale ret.¹³

13. Fosmark.

Med denne tale undergik Ryvangen en metamorfose – fra først at være et gerningssted og dernæst en gravplads og mindelund blev området nu også et nationalt mindesmærke. Stedet blev dermed åbnet for nationalsymbolske fortolkninger og kunne uden videre understøtte det, man kalder for besættelsestidens grundfortælling. De faste årlige ceremonier den 4. maj om aftenen samler flere tusinde, og i 1995 ved 50-års-jubilæet for befrielsen samlede 50.000 mennesker i Mindelunden. Historikeren Bernard Eric Jensen har karakteriseret den årlige højtidelighed som »et samlende midtpunkt i dansk mindekultur«. ¹⁴

Det er også i Ryvangen, at udenlandske statsoverhoveder nedlægger krans under statsbesøg og ikke ved andre af de talrige mindesmærker og monumenter fra besættelsesårene, selvom nogle af dem, som for eksempel Mindeankeret i Nyhavn, omfatter langt flere personer end Ryvangen. I Nyhavn blev der i 1951 afsløret et mindesmærke for de 1.600 danske søfolk, der omkom på havet 1939–1945, mange af dem som krigssejlere i allierede landes skibe. Mindesmærket er et stort anker, hvorunder der er lagt en blykapsel med navne på alle de omkomne. Gennem en årrække blev der afholdt en andagt og tale den 4. maj og 24. december, og heri deltog især de efterladte og pårørende. Men placeringen på et uroligt sted i det offentlige rum og den manglende mulighed for en højtidelig, uforstyrret brug har bevirket, at Mindeankeret kun i begrænset omfang bruges som erindringssted. Navnene på de omkomne er godt skjult, og de forbipasserende uden forhåndsviden opfatter næppe ankeret som andet end maritim prydding ved en kanal. Hertil kommer, at det ikke er et begivenhedssted og derfor heller ikke opfattes som et sakralt sted. Dette kom klart til udtryk i 2002, hvor den danske latterklub valgte at afholde et medlemsmøde den 4. maj med et kvarters ’befriende latter’ ved Mindeankeret. ¹⁵ Et tilsvarende arrangement i Ryvangen ville udløse store protester.

For at skabe et erindringssted, der bliver brugt aktivt, er det ikke tilstrækkeligt at have væsentlige begivenheder eller personer, der har ofret livet for en sag større end dem selv. Der skal være en nær forbindelse mellem stedets betydningsindhold og dets fysiske udtryk – den mangler helt og aldeles i Nyhavn, men findes til gengæld i rig målestok i Ryvangen. Gennem en enkel anlægsplan og fordringsløse materialer er der her skabt et sted, der appellerer til alvor, ro og eftertanke. Det store gravfelt består af ens, regelmæssigt anbragte sten, der hviler på et lyngdække. Hele anlægget er omgærdet af et lavt stendige, hvortil man har hentet materialet fra marker på det meste af Sjælland. Herved skabes en forbindelse både til det danske kulturlandskab og det nationale territorium.

14. Bernard Eric Jensen, *Historie – livsverden og fag*, København 2003, s. 78.

15. *Politiken* 5. maj 2002, s. 5.

Kongenshus Mindepark – et storslået paradoks

Midt i Jylland ligger der et uberørt hedelandskab med en lille bæk, der løber gennem en smeltevandsdal. En grusvej snor sig gennem dalen, og den er flankeret af et par snese oprejste, ranke granitsten med enkle inskriptioner. Langs vejen, men delvist begravet i jorden, ligger der hundredvis af mindre sten med indhuggede personnavne. En høj himmel hvælver sig over dalen, der munder ud i en oval plads helt omkranset af større sten. Man føler sig hensat til et forhistorisk kultlanlæg eller til en moderne *land art installation*. Men de indhuggede navne og indskrifter gør det klart, at der er tale om en nutidig mindepark, der er dybt forankret i den danske tradition med monumenter over fortjenstfulde mænd, der blev grundlagt i 1700-tallet med mindestøtterne i Jægerspris og således spænder over tre århundreder.

Kongenshus Mindepark har en stærkere udstråling end de fleste andre mindeparker, og det skyldes, at der her er skabt en hybrid mellem et natur- og kulturmonument.¹⁶ Mindeparken fremstår som næsten ren natur, men den er i høj grad et kulturprodukt med stærke kunstneriske ambitioner. Dette erkender den besøgende dog først lidt efter lidt, og ligeledes opdager man efterhånden det sociale og kønsmæssige hierarki, der er tæt sammenvævet med anlægget.

Baggrund og historie

Ideen med at skabe en mindepark opstod i 1930'erne, hvor en privat gruppe besluttede at rejse »Bautasten for Mænd og Kvinder, der havde virket for Hedens Opdyrkning« på et uopdyrket hedeareal, så eftertiden kunne se, hvad hedeboenderne havde kæmpet imod. Det lykkedes at skaffe midler til opkøb af det største af de tilbageværende hedearealer, Kongenshus Hede. Det var en rest af den jyske alhede, der oprindeligt havde bredt sig over et stort areal i Midtjylland. Området blev opkøbt i 1941 af de to organisationer, der havde stået for hedens opdyrkning, Hedeselskabet og Hedebruget. De lod straks Kongenshus Hede frede med henblik på at skabe en mindepark. Det var paradoksalt at ville hædre hedens opdyrkere og skovrejsere i en træløs, lyngbevokset mindepark, men dette aspekt synes ikke at have anfægtet hverken initiativtagerne, entreprenørerne eller de besøgende.

Beslutningen om at skabe en mindepark på heden vakte ingen debat, for hedens natur var blevet til et dansk ideologisk landskab, der blev berømmet både af digtere og

16. Mette Haakonsen, *Kongenshus Mindepark. Visuel kulturanalyse af et kulturmonument med særlig fokus på mindeværdien*, utrykt speciale på Afdeling for Kunsthistorie, Københavns Universitet 2001.

Kongens Mindepark ligger midt i en fredet hede på 1200 hektar. Man når frem til mødepladsen ved at gå gennem Mindedalene, hvor der ligger sten, delvist gravet ned i jorden, med navne på 1200 hedeopdyrkere. Desuden er der rejst 39 granitsten, en for hvert herred, hvor der har været hede, som er blevet beplantet og opdyrket. På hver sten er indhugget et herredsvåben og to cirkler, der viser fordelingen af hede og skov og agerjord, henholdsvis i 1850 og 1950. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

malere. Det havde medvirket til udviklingen af et nyt naturbegreb og en landskabsopfattelse, der satte spørgsmålstegn ved det sociale, æstetiske og økologiske grundlag for den fortsatte hedeopdyrkning.¹⁷ Heden blev ikke længere betragtet som gold, men som fascinerende, og fra omkring år 1900 var den gradvist blevet indlemmet som en del af den danske nationalkultur. Ved den første naturfredning af et hedeareal, i 1902, blev der anvendt æstetiske begrundelser.¹⁸

På grund af 2. verdenskrig kom der først for alvor gang i arbejdet med at skabe mindeparken i sidste halvdel af 1940'erne. Hedeselskabet valgte landets mest fremtrædende landskabsarkitekt, Carl Theodor Sørensen, til at skabe rammerne for mindeparken,

17. Kenneth Olwig, *Hedens natur. Om natursyn og naturanvendelse gennem tiderne*, København 1986, s. 104.

18. Inge Adriansen, *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830–2000*, København 2003, bd. 2, s. 376f.

mens billedhuggeren Hans Georg Skovgaard fik opgaven at omsætte visionerne til virkelighed. Det blev et anlæg, der på en gang er gribende og monumentalt, og som mange andre imponante mindesmærkerejsninger indeholder det også konfliktpotentialer.

De bærende kræfter bag udformningen

Carl Theodor Sørensen var lektor i havekunst ved Kunstakademiet, da han blev valgt til at forestå udformningen af Kongenshus. Det blev en ejendommelig opgave, da her ikke skulle plantes noget som helst. Derimod skulle naturen bringes i samklang med tilførte kulturelementer. Opgaven var helt fri og kunne bestå i et traditionelt fællesmonument anbragt et eller andet sted i området, og det foreslog billedhuggeren også. Men efter at have vandret i tre dage over heden valgte Sørensen i stedet for at bruge smeltevandsdalen til en grøn mindesmærkesti med 39 'bautasten' med navne på alle jyske herreder med hede. Ved hver herredssten skulle der være fladt liggende sognesten med navne på fortjenstfulde hedeopdyrkere i det pågældende herred. Stien skulle kulminere i en åben plads, hvor organisatorerne blev hyldet. Sørensen havde en særlig evne til at skabe enkle anlæg med stærke rumlige indtryk, og hans bærende ide med mindeparken var at lade det hele fremtræde som mest mulig natur ved at minimere de menneskeskabte faktorer.

Så enkelt kom det ikke til at gå. For Hedeselskabet var det væsentligste *ikke* den kunstneriske oplevelse, men den historiebrug og mindekultur, som skulle være knyttet til stedet. Først og fremmest skulle parken være let tilgængelig, for besigtigelsen af stenene var jo hovedsagen. Derfor blev forslaget om en snoet græsklædt sti ændret til en grusbelagt vej, som muliggjorde bilkørsel. De eksisterende bygninger i nærheden, som C.Th. Sørensen havde foreslået nedrevet, skulle bevares, så der var mulighed for at drikke kaffe efter en tur gennem anlægget, og her skulle opbevares en bog med oplysninger om personerne bag de 1.250 navne, der var indhugget på mindeparkens sten.

Inkludering og ekskludering af personer på mindeparkens sten

Enhver indlemmelse af personer i mindeparken måtte uvægerligt betyde udelukkelse af andre, for der var kun plads til et begrænset antal personer på sognestenen. Selvom der var nedsat lokale udvalg, der skulle fremsende lokale indstillinger til hovedudvalget, har der givetvis været gråd og tænders gnidsel i mange hjem, når man erfarede, at ens egne forfædre ikke som forventet var blandt de udvalgte. Der blev afholdt møder i alle herreder vedrørende udpegningen og nedsat udvalg med repræsentanter fra amtsråd, sogneråd, landboforeninger, husmandsforeninger, plantningsselskaber samt Hedeselskabet og Hedebruget med den opgave at skaffe midler til realiseringen af det

kostbare projekt samt afgive indstilling om, hvem der burde hædres.¹⁹ Ikke mindst det sidste må have været et problem. Der er ikke bevaret ret meget korrespondance herom i Hedeselskabets arkiv. Men enhver, der har arbejdet med mindesmærkerejsninger, ved, at udpegninger af særligt fortjenstfulde personer er en yderst delikat sag, som aldrig vil kunne løses tilfredsstillende for alle.

Et grundlæggende princip for udpegning af de jævne, ihærdige hedeopdyrkere og plantningsmænd var, at de skulle være døde eller i det mindste over 90 år. Ingen levende kunne komme med i første omgang, men måske efter deres død. Derfor blev der også indsendt forslag om folk i samtiden, hvis navne burde indhugges senere. At være hedebonde krævede ikke blot sin mand, men i lige så høj grad sin kvinde, og derfor er hustruernes navne medtaget – medmindre da, at manden havde adskillige koner efter hinanden. Den kønsmæssige inkludering gør denne mindepark bemærkelsesværdig og afspejler den demokratisering, som var sket efter 1915-grundloven, der gav kvinderne valgret.

Men der er dog grænser for inkluderingen af kvinder! Når man når frem til mindeparkens kulmination – den store stenomkransede mødeplads – så ændres kriterierne brat for udvælgelsen. Her er det ikke de ydmyges sliders livsværk, der hylde, men indsatsen fra godsejere, proprietærer, præster, sagførere og vellønnede organisationsfolk. Deres navne er ikke anført på liggende sten, halvt nedgravet i jorden, men står indhugget i hver sin oprejste 'bautasten'. Naturligvis er personerne her indhugget uden hustruer, for mænd af denne karat kan godt klare sagerne selv! I denne omhyggeligt udvalgte skare blev der også plads til nulevende, idet direktøren for Hedeselskabet, Niels Basse, der var en central person ved mindeparkens oprettelse, fik sin egen sten, som han stolt lod sig fotografere ved.²⁰

Indvielsen i 1953

Mindeparken blev indviet i 1953 med en stor folkefest, der understregede både parkens og hedeopdyrkningens nationale aspekter. Kongeparret var til stede, og hedens for længst afdøde digter, St. St. Blicher, var (i form af en skuespiller) stået op af sin grav for at hylde anlægget med en monolog. Heri blev mindeparken præsenteret som et erindringssted om fortidens 'stille dannemænd, som skabte sædejord', men den var tillige en påmindelse til fremtidens generationer:

19. Niels Basse, »Om baggrunden«, *Hedens opdyrkning i Danmark*, red. Harald Skodshøj, Silkeborg 1953, s. 14–17.

20. Gert Lynge Sørensen, *Det begyndte på Kongenshus*, København 2003, s. 86.

Kulminationen på vandreturen gennem Mindedalen er Mødepladsen, der er formet som en oval. Den har en storslået virkning og føles næsten for et forhistorisk anlæg. Pladsen er omkranset af oprejste sten med indhuggede navne på personer, som har gjort en særlig betydningsfuld indsats for hedesagen. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

Godt, at I endnu trofast agter gæld og arv,
ene igennem dåden sikrer vi fremtidens tarv! [...]
Kun gennem sammenhold i stort såvel som småt,
kun gennem pligtens port i hytte og i slot
lykke vi får at værne og tjene Danmark godt!²¹

Det paradoksale i hele mindeparkens placering og bærende ide kom dog også til udtryk under festen. En af talerne var en 94-årige hedebonde, Peter Clausen fra Haderup, som indledte således:

Jeg har ingen ret til at stå her i dag. Jeg har været med til at ødelægge hedens flora, hedens

21. Ibid., s. 100.

fauna. Jeg har gjort hjejlen husvild, hedens sangere, hedelærken, urhanen er jaget bort, ja selv rævenes hjem og hule har ploven jævnet – det var synd.²²

Denne tale var dog en enlig svale – eller hedelærke. Landbrugsministeren kunne ikke nære sig for at skose kritikerne af hedesagen, og de øvrige talere fremhævede, at hedeopdyrkningen havde 'bidraget til at gøre vort land rigere og skønnere'. Denne positive fortolkning tilsluttede kongen sig, da han til allersidst gik på talerstolen og hyldede de jyske hedeboenders »sejghed og ukuelighed« og opfordrede til, at befolkningen skulle »gå videre i de fodspor og ved sammenhold vise, at vi kan være med til at gøre Danmark større og rigere«.²³

Kongenshus mindepark som erindringssted i det 21. århundrede

Der var indsamlet 600.000 kr. til realisering af Mindeparken, og det tiloversblevne beskedne beløb blev hensat til vedligeholdelse. Herved blev det planlagte fællesmonument, som Hedeselskabet havde håbet også at kunne realisere, ikke til noget. Men det gjorde ingenting, for både hedeopdyrkerne, deres familier og den øvrige befolkning tog parken til sig i stor stil.

Mindeparken er blevet et yndet udflugtsmål. En opgørelse fra 2003 viser, at der har været cirka en million besøgende i løbet af det halve århundrede siden åbningen. Både 25-års- og 50-års-jubilæet kunne fejres med tusindvis af deltagere. Der arrangeres vandreture, hvor turføreren synger inskriptionerne på herredsstenene gennem herredsdalen sammen med deltagerne, der således oplever og indtager erindringsstedet rent fysisk.

Kongenshus mindepark modtog i 2004 en prestigefyldt international udmærkelse for fremragende landskabsarkitektur, Carlo Scarpa-prisen. I juryens bedømmelse fremhævedes C.Th. Sørensen for »den vidunderlige og sjældne kombination af sanselighed og symbolik, af følelser og forstand, som er selve kunstens væsen«.²⁴ Mindeparken er i høj grad hans værk, men også H.G. Skovgaard bør fremhæves, da han har formået at skabe en så rigt varieret udsmykning på herredsstenene, at hvert besøg bliver til en ny oplevelse. Selvom kun få besøgende i dag forbinder noget konkret med de enkelte navne på sognestenene, har helheden fortsat en stærk virkning. Det er arbejdsomme, nøjsomme jydernes livslange slid, der her er fremragende iscenesat. At deres arbejde ikke

22. Ibid., s. 98.

23. Ibid., s. 101.

24. *Kongenshus Mindepark. Premio Internazionale Carlo Scarpa per il Giardino, quindicesima edizione, Treviso 2004.*

stod mål med indsatsen, og at deres livsgerning i dag derfor vurderes anderledes, gør ikke erindringsstedet ringere, men forøger blot de paradokser, der er uløseligt forbundet med det.

Kongenshus Mindepark har fået flere funktioner i tidens løb. Mødepladsen danner ramme om grundlovsfester og andre møder, der kan siges at have national karakter. Desuden har der siden 2002 været afholdt en stor friluftskoncert i august, »En søndag på Heden«. Det er et stort arrangement, der omfatter langt mere end selve koncerten. I talrige boder præsenteres hedens produkter som jydepotter og lynghonning, og der demonstreres spinning og gamle håndværk.²⁵ For mange besøgende vil mindeparken herved komme til at rumme 'sammenbragte erindringer'. Det er ikke længere jævne folks hårde slid, der huskes i første række, men snarere den musikalske underholdning på den overdækkede scene på mødepladsen, hvortil man bekvemt kan nå frem med et lille tog. Næppe nogen vil dog forlade stedet uden at have en eller anden forestilling om hedens opdyrkning i baghovedet. Herved fungerer mindestedet fortsat efter initiativtagernes hensigt – men langt fra efter landskabsarkitektens!

Erindringssted eller glemselssted?

I de seneste år har den videnskabelige interesse forskudt sig fra relationer, tegn og betydninger til også at inddrage tingenes tingslighed – det vil sige deres materiale, fysiske udformning, anvendelse og påvirkning af menneskers liv. Betydning ansues nu både mentalt og praktisk. Man undersøger ikke blot tingenes symbolske betydning, men også hvad mennesker gør med ting, og hvad tingene gør med mennesker. Fokus er med andre ord flyttet fra tingene som betydningsbærere til tingene som aktive deltagere i hverdagens interaktion.

De tre mindeparker er vidt forskellige med hensyn til formål, udformning og brug, men de har til fælles, at de repræsenterer en form for fastfrysning af fortolkningen af det svundne. Det er ikke tilfældigt, at det flerkulturelle erindringssted i Jægerspris er blevet til et glemselssted. Det oldenborgske monarkis udstrækning og dets karakter af konglomeratstat er glemt af de fleste danskere. I deres statsopfattelse har det danske monarki siden grundlæggelsen for mere end 1.000 år siden været identisk med nutidens stærkt reducerede stat, 'Rest-Danmark'.

Når Mindelunden i Ryvangen fortsat er et virkelig erindringssted, skyldes det, at stedet opfylder nogle primære behov i den danske befolkning for at blive mindet om,

25. Lyng Sørensens.

at der blev gjort en aktiv indsats mod den tyske besættelsesmagt, og at de fem besættelsesår ikke kun var præget af samarbejdspolitik. De markante, stort iscenesatte årlige ceremonier og statens brug af mindelunden ved udenlandske statsbesøg er med til at fastholde den som et af de mest markante erindringssteder i dansk kultur, et sted, som folk af alle politiske observanser kan forbinde sig med.

Kongenshus Mindepark rummer ligesom Ryvangen en af de 'store fortællinger' i det nutidige Danmark: historien om arbejdsomme bønder som nationens grundlag. Ved afholdelsen af grundlovsfester knyttes forfatningskampen og partiet Venstre tæt sammen med hedeopdyrkerne. Det er nationens kernetropper, som her forsamles.

Erindringssteder og den historiebrug og andre aktiviteter, som de indgår i, er del af et samfunds pædagogiske diskurs. Hvis en mindepark skal fastholde sin tiltrækningskraft, er det ikke tilstrækkeligt med store landskabelige eller kunstneriske kvaliteter som i Jægerspris. Et erindringssted skal rumme en historie, som opleves som en meningsbærende fortælling i nutiden, ellers vil den gradvist synke hen til at være et glemsested. Endvidere er en vedvarende historiebrug særdeles vigtig. Der skal foregå årlige ceremonier eller festligheder, så der kan knyttes nye erindringer til stedet. Vi møder op for at mindes den fortid, som tilsyneladende er forbi for stedse, men når vi tager aktiv del i en italesættelse af fortidige begivenheder, bliver de til en del af vor egen verden og erindring. Erindringssteder er således underlagt bestandige fortolkninger og omtolkninger. Kulturarven er ikke et statisk, men et dynamisk, omskifteligt begreb, og derfor vil erindringspolitik ofte være nært forbundet med metaformoser.²⁶

Summary

Celebrating the use of history at three Danish commemorative parks

Denmark is home to three notable parks commemorating the "noble deeds of great men". They show us what a particular age thought was honourable and praiseworthy, and their use of history serves as a way of staging and expressing patriotism, nationalism and heroism. The Mindelunden memorial grove near Jægerspris Castle in the north of Zealand was erected by the Danish royal family as a monument to outstanding citizens in the 1780s. The Mindelunden at Ryvangen in northern Copenhagen was established at the end of World War II as a national cemetery that contains both memorials and the graves of several hundred members of the Danish resistance to the Nazi occupation

26. Inge Adriansen, »Die 12 Metamorphosen von Düppel – eine Kulturlandschaft im Dienst der Erinnerungspolitik«, *Kieler Blätter für Volkskunde* 2007, s. 17–43.

of Denmark. One of Denmark's most recent commemorative parks is the Kongenshus Mindepark in central Jutland, established by private citizens. Here, the country's last remaining large stretch of heathland has been designated a memorial to the farmers who cultivated these heaths.

The commemorative park at Ryvangen is a memorial that is still frequently visited because it fulfils the nation's need to be reminded that Danes also actively resisted the Nazi occupiers. Similarly, the Kongenshus Mindepark also tells one of the "great narratives" of modern Denmark, the story of industrious farmers as the founders of the Danish nation. If a commemorative site is to retain its power to draw visitors, it needs to tell a story that visitors experience as a meaningful narrative in a contemporary context.

Referenser

- Adriansen, Inge, *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830–2000*, bd. 1–2, Museum Tusulanum, København 2003
- Adriansen, Inge, »Die 12 Metamorphosen von Düppel – eine Kulturlandschaft im Dienst der Erinnerungspolitik«, *Kieler Blätter für Volkskunde* 2007, s. 17–43
- Basse, Niels, »Om baggrunden«, *Hedens opdyrkning i Danmark*, red. Harald Skodshøj, Det danske Hedeselskab, Silkeborg 1953, s. 14–17
- Bjørnvad, Anders, *Krigens monumenter 1940–1945*, Odense Universitetsforlag, Odense 1999
- Damsholt, Tine, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd*, Museum Tusulanum, København 2000
- Fosmark, Johannes, *Mindelunden i Ryvangen*, Kammeraternes Hjælpefond, Rødovre 1987
- Hoff, Arne, »Mindeparken ved Jægerspris«, *Tilskueren, Maanedsskrift for Litteratur, Kunst, Samfundsspørgsmaal og almenfattelige videnskabelige Skildringer* 1930, s. 364–76
- Haakonsen, Mette, *Kongenshus Mindepark. Visuel kulturanalyse af et kulturmonument med særlig fokus på mindeværdien*, utrykt kunsthistorisk speciale, Københavns Universitet 2001
- Jensen, Bernard Eric, *Historie – livsverden og fag*, Gyldendal, København 2003
- Kongenshus Mindepark. Premio Internazionale Carlo Scarpa per il Giardino, quindicesima edizione*, Fondazione Benetton Studi Ricerche, Treviso 2004
- Lund, Hakon, *Mindelunden ved Jægerspris*, København 1977
- Lynge Sørensen, Gert, *Det begyndte på Kongenshus*, Nyt Nordisk Forlag, København 2003
- Malling, Ove, *Store & gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, genudgivet af Erik Hansen, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1992 [1777]
- Olwig, Kenneth, *Hedens natur. Om natursyn og naturanvendelse gennem tiderne*, Teknisk Forlag København 1986